

VAPISE, KUNINGAS ALKOHOLI

ALKOHOLIVALISTUKSEN TEKSTILAJI JA SEN MUUTTUMINEN VUOSIEN 1755 JA 2001 VÄLISENÄ AIKANA

—•—
MINNA SÄÄSKILAHTI

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
OULUN YLIOPISTOSSA
3. MAALISKUUTA 2006

Keskustelemme tänään alkoholivalistus-
teksteistä. Lyhyenä johdatuksena aihee-
seen tarkastelen aluksi yhtä havainnollis-
ta kuvaa siitä, mihin alkoholinkäytön on
katsottu johtavan (ks. seuraavaa sivua).
Kuva on peräisin 1920-luvulla julkaistus-
ta kansakoulun raittiusoppikirjasta (Tupa-
la 1927: 48).

Kuvassa olevan alkoholipuun karut
oksat kertovat ytimekkäällä tavalla alko-
holinkäytön vaarallisista seurauksista. Al-
koholien on katsottu johdattavan käyttäjän-

sä muun muassa tylsämielisyyteen, raitti-
elämään, hulluuteen ja mestauslavalle.
Myös tutkimusaineistoni teksteissä varoi-
tellaan toisinaan samanlaisista kohtaloista
kuin alkoholipuussa — vanhimmissa teks-
teissä usein samaan sävyyn mutta uusim-
missa kirjoituksissa hieman lievemmin sa-
nankääntein.

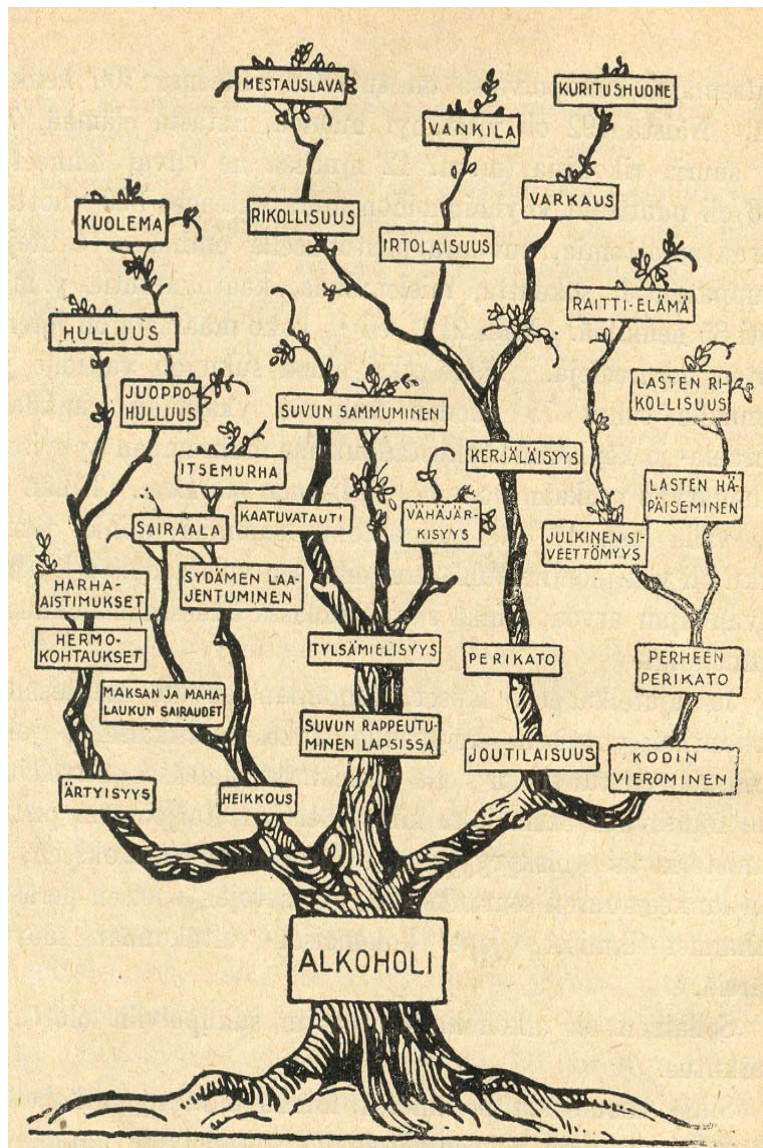
Alkoholivalistusta voi pitää varsin van-
hana ilmiönä. Alkoholinkäyttö ja alkoholi-
valistus näyttävät olleen erottamaton pari-
valjakko, sillä alkoholinkäyttöön liittyvät
haitat on tiedostettu jo silloin, kun ihminen
on alkanut käyttää alkoholia. Näistä vaa-
roista kertomista on pidetty tärkeänä, joten
suullinen raittius- ja alkoholivalistus on

▷

saanut alkunsa. Alkoholivalistuksen alkupiste määrittynyt siten sen mukaan, milloin ihmiset ovat alkaneet käyttää alkoholia. Joidenkin arvioiden mukaan tämä ajankoh- ta on lähellä ihmislajin alkuvaiheita.

Suomessa alkoholinkäytön alku on ajoitettu esihistoriamme hämäriin, jolloin alkoholijuomia valmistettiin muun muassa hunajasta ja mahlasta. Siten suomalaisen alkoholivalistuksenkin alku on kaukana esihistoriassamme. Emme tiedä, millaista

on ollut esihistoriallisen kauden alkoholi- valistus, mutta myöhempien vaiheiden va- listusta on säilynyt muun muassa kansan- perinneaineistoissa. Esimerkiksi 1600- luvulla tallennetuissa sananlaskuissa tiedeti- in, että *Viina viisaan villitsee, Huoran itku, varkaan vala ja juopuneen jumalankiitos ovat kaikki yhtä, Kyllä voilla vieraita saa, oluella ystäviä ja että Oppinut oluen juopi, oppimaton oksentaapi.* (Apo 2001: 44–45, 342–345.)

Tupala 1927: 48.

Alkoholivalistuksella on myös verrattain pitkä traditio kirjoitetussa muodossa. Alkoholinkäytön haitoista varoittavia tekstejä julkaistiin nimittäin jo ainakin 1700-luvulla. Tutkimusaineistoni varhaisin teksti on kirjoitettu vuonna 1755, joten käsittelen kirjoitettua alkoholivalistusta lähes sen alkuvaiheista lähtien. Aineistoni uusin teksti puolestaan on julkaistu vuonna 2001.

Tarkastelen alkoholivalistustekstejä tutkimuksessani omana tekstilajinaan, jolle on ominaista tietty viestinnällinen päämäärä. Yhteisestä kommunikaatiotavoitteesta seuraa se, että näillä teksteillä on yhteisiä piirteitä. Keskeisenä tavoitteenani onkin ollut selvittää, millaisia ovat alkoholivalistuksen tekstilajin ominaispiirteet. Koska lähestymistapani alkoholivalistusteksteihin on diakroninen, tutkin myös, miten ne ovat muuttuneet liki 250 vuoden aikana.

Alkoholivalistuksessa varsin keskeisenä päämääränä on vastaanottajan alkoholisenteisiin ja alkoholinkäyttötottumuksiin vaikuttaminen. Lähtökohtanani on ollut ajatus, että alkoholivalistustekstejä yhdistävät muun muassa argumentoivuus, ohjailevuus, tietty yhteinen kohderyhmä ja ideologiasidonnaisuus. Tarkastelenkin tutkimuksessani pitkälti alkoholivalistustekstien argumentointia sekä kirjoittajan ja lukijan suhdetta.

Tutkimukseni teoreettisina apuvälineinä ovat genreteoria ja Chaïm Perelmanin argumentaatioteoria. Perelmanin argumentaatioteoriassa vaikuttamaan pyrkivää viestintää lähestytään ennen kaikkea kolmen perustason kautta. Nämä tasot ovat yleisö(t), esisopimukset ja argumentaatiotekniikat. Perelmanin mukaan argumentointi ei tapahdu koskaan tyhjiössä, vaan se on aina suunnattu jollekin yleisölle. Hän katsookin tavoitellun yleisön vaikuttavan argumentointiin monin tavoin. Esisopimuksilla Perelman tarkoittaa esimerkiksi arvoja tai kiistämättömiä perusväittämiä, joihin argumentoija tukeutuu. Perelmanin argumen-

taatiotekniikoiden jaottelu on hyvin hienosyinen. Argumentoija voi hyödyntää esityksessään muun muassa auktoriteettiargumentteja, vertailua, lukuja, esimerkkejä, analogioita sekä syy- ja seuraussuhteita. Näiden seikkojen lisäksi Perelman kiinnittää huomiota myös argumentoijan kielenkäyttöön. (Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971.)

Hahmottelen tutkimukseni lopussa alkoholivalistustekstien prototyyppejä piirteitä. Olen ottanut tässä synteesisissä huomioon koko tarkastelujakson tekstien ominaisuudet. Seuraavaksi kuvailen lyhyesti, millaisia ovat alkoholivalistustekstien prototyypiset piirteet. Havainnollistan prototyyppiä analysoimalla samalla yhtä tutkimusaineistoni tekstiä. Kyseinen teksti kuuluu tutkimusaineistoni uusimpaan kerrostumaan, joka kattaa vuodet 1990–2001.

Tekstin otsikkona on »Jos välität, älä välitä». *Välittää*-verbin monimerkityksisyydellä leikittelevässä otsikossa tiivistetään tekstin pääsanoma: alaikäisistä nuorista välittävä vanhempi tai muu aikuinen ei suostu ostamaan näille alkoholia. Otsikko kuvastaa kahta alkoholivalistustekstin tyyppillistä piirrettä: lukijaa puhutellaan suoraan, tässä tapauksessa käyttämällä yksikön toista persoonaa. Toiseksi alkoholivalistusteksteissä lukijan toimintaa ohjaillaan usein antamalla suoria toimintaohjeita ja käskyjä tai kieltoja, kuten esimerkkinä otsikossa. Kyseisestä tekstistä löytyy muunkinlaisia toimintaohjeita:

Vanhemmalla **on oltava** uskallusta sellittää nuorelle, mistä asiassa on kysymys. **On osattava** rauhallisesti kertoa omat perustelunsa ja periaatteensa. Ennen kuin juttelee nuoren kanssa, **kannattaa** miettiä viestin pohjaa eli sitä, millaisen juomisen mallin me aikuiset olemme hänelle välittäneet.

Esimerkin nesessiivirakenteiden *on oltava* ja *on osattava* kaltaisia *olla*-verbin ja

passiivin 1. partiisiin muodostamia verbi-liittoja käytetään varsin usein alkoholivalistusteksteissä, ja niiden ohjaileva sävy on yleensä verrattain vahva. Esimerkistä löytyvän *kannattaa*-verbin sisältävät nesessiivirakenteet ovat yleisiä erityisesti aineistoni uusimmissa, 1990-luvulla julkaistuissa teksteissä. Tällaiset rakenteet ovat useimmiten tulkittavissa suosituksiksi, ja niiden yleistymisen kuvastaa lukijakäsityksen muuttumista. Kirjoittajan ja lukijan välinen suhde on muuttunut kunnioittavammaksi ja tasa-arvoisemmaksi, jolloin lukijaa ei pyritä ohjailemaan pelkästään ylhäältä päin annetuilla direktiiveillä.

Alkoholivalistus on kohdistettua viestintää. Useimmat aineistoni tekstit, tai ainakin osia niistä, on suunnattu monin eri tavoin rajatuille erityisyleisöille. Yleisimpiä yleisön rajaamisen kriteereitä ovat ikä ja sukupuoli, ja varsinkin naisille ja nuorille osoitettuja tekstejä on suhteellisen paljon. Aiemmasta tekstinkatkelmasta ilmenee, että esimerkkitekstillä tavoitellaan varsinkin alaikäisten nuorten vanhempia, sillä tämä kohderyhmä mainitaan tekstissä suoraan.

Alkoholivalistusteksteissä käytetään usein syy- ja seurausargumentteja, joita löytyy esimerkkitekstistäkin:

Jos harkitset alkoholin ostamista alaikäiselle, mieti ensin **seurauksia**: viinipullon ostaminen nuorelle on paitsi laitonta myös rankkaa riskinottoa nuoren terveydellä ja tulevaisuudella. Yksikään aikuinen ei suunnittele nuorelle tajuttomuuteen päättyvää iltaa, vaikka jokainen aikuinen tietää, että nuori ei **useimmiten** tunne kohtuutta silloin kuin pidetään kavereiden kanssa hauskaa.

Alkoholinkäytön haitallisina seurauksina mainitaan muun muassa nuoren terveyteen ja tulevaisuuteen liittyvät riskit ja liiallinen, sammumiseen johtava alkoholin kertakulutus. Argumenttien osoittamisessa käytetään esimerkissä *seurauksia*-substan-

tiivaa ja kaksoispistettä. Tyypillisimpiä alkoholivalistustekstien argumentin indikaattoreita ovat kuitenkin konjunktiot ja konnektiivit.

Alkoholivalistuksen argumentoinnissa hyödynnetään monenlaisia aiheita. Koko tarkastelujakson aikana tyypillisimpiä teemoja ovat terveys ja perhe. Tämä kertoo siitä, että terveys ja perhe ovat korkealla suomalaisten arvoasteikossa. Esimerkkitekstissä tukeudutaan varsinkin perhetee- maan, kun vanhempia opastetaan toimimaan vastuullisesti lastensa kasvattajina.

Alkoholivalistusteksteissä käytetään verrattain paljon varauksia. Niiden funktiona on useimmiten osoittaa, että esitetyt väitteet eivät pidä välttämättä paikkaansa kaikissa tapauksissa mutta että ne pätevät useimpiin yksilöihin. Edellisessä esimerkissä varauksena käytetään adverbia *useimmiten* osoittamassa, että nuori ei välttämättä aina ylitä alkoholinkäytössään kohtuuden rajaa. Seuraavassa esimerkissäni adverbi *todennäköisesti* osoittaa, että tajuttomuus ei ole kuitenkaan aivan väistämätön seuraus tekstissä kuvatusta alkoholinkäytöstä. Määrite *noin* osoittaa, että promilleluku on pyöristys.

Kun 45 kiloa painava tyttö juo tyhjään vatsaan ja nopeaan tahtiin pullon punaviiniä tai kahdeksan pulloa keskiolutta, on **todennäköinen** seuraus tajuttomuus. Sama määrä viiniä nostaa aikuisen ihmisen veren alkoholipitoisuuden **noin** 1,5 promilleen.

Alkoholivalistus on varsin heterogeeninen tekstilaji, joten prototyyppi on väistämättä karkea yleistys, joka ei sinänsä tee oikeutta aineistoni tekstien vaihtelevuudelle. Aineistossani on myös tekstejä, joissa lukijaa ei puhutella lainkaan. Joissakin teksteissä selkeitä toimintaohjeita on varsin vähän. Syy- ja seurausargumentteja sitä vastoin löytyy jokaisesta aineistoni tekstis-

tä, mikä kertonee myös siitä, että ihmisille on luonteenomaista jäsentää todellisuutta syy- ja seuraussuhteiden pohjalta. Vaikka terveys ja perhe ovatkin aineistossani usein toistuvia teemoja, siihen kuuluu myös tekstejä, joissa ei käsitellä lainkaan alkoholin käytön vaikutuksia terveyteen ja perhe-elämään. Myös varausten määrä aineistoni teksteissä vaihtelee. Joissakin teksteissä niitä on huomattavan paljon, joissakin puolestaan huomattavan vähän. Myös yksittäisissä teksteissä käytettyjen varausten tyyppi vaihtelee usein. Varsinkin osassa uusimmista teksteistä käytetään paljon modaaliverbejä *voida* ja *saattaa*, kun taas osassa kirjoituksista suositaan esimerkiksi kirjoittajan tai lukijan persoonaa häivyttäviä varauksia. Tällaisia varauksia ovat muun muassa monikon ensimmäisen persoonan tai passiivin käyttö yksikön ensimmäisen tai toisen persoonan sijasta.

Mitä uutta tutkimukseni tuo fennistisen tekstintutkimuksen traditioon? Alkoholivalistustekstien lingvistinen tutkimus on ollut tähän mennessä varsin vähäistä, joten tutkimukseni valaisee ennestään tutkimattoman tekstilajin ominaisluonnetta. Tutkimukseni täyttää käsittääkseni hyvin toivomuksen yhteiskunnallisesti relevanttien tekstien tutkimisesta. Varsinkin 1990-luvun alkoholipoliittisten muutosten myötä ennalta ehkäisevän työn merkitys alkoholihaittojen vähentämisessä on korostunut. Samalla suomalaisten alkoholin kokonaiskulutus on lisääntynyt tasaisesti. Alkoholivalistus on siis tarpeellista yhteiskunnassamme. Koska kieli on yksi keskeisimmistä valistuksenkin työvälineistä, valistuksen kehittäminen mahdollisimman toimivaksi edellyttää sitä, että valistusmateriaaleissa käytettyyn kieleen kiinnitetään erityistä huomiota. Siksi myös valistusmateriaalien kielen tutkiminen on tärkeää.

Tutkimukseni tavoitteena ei ole ollut luoda uutta teoriaa, ja se perustuukin pitkälti

valmiin teorian soveltamiseen. Perelmanin argumentaatioteorian lingvistinen soveltaminen on kuitenkin toistaiseksi ollut verrattain vähäistä. Siten tutkimukseni tuonee uusia teoreettisia näkökulmia tekstintutkijoille. Yksi Perelmanin argumentaatioteorian lingvistisen soveltamisen haasteista on, että teorian juuret ovat lähinnä filosofiset. Perelman tosin antaa lingvistillekin vihjeitä siitä, millaisiin kielenpiirteisiin analysoijan kannattaa kiinnittää huomiota. Olen hyödyntänyt Perelmanin vinkkejä ja ottanut samalla huomioon myös aineistoni erityislaadun. Tarvittaessa olen hakenut kielellisille analyyseilleni perustaa aiemmasta lingvistiksestä ja fennistiksestä tutkimuksesta.

Olen nyt saanut päätökseen yhden tutkimuksen alkoholivalistusteksteistä, mutta niissä riittäisi vielä paljon tutkittavaa. Alkoholivalistustekstien rakenteen perusteellinen tarkastelu voisi olla varsin hedelmällistä. Olisi myös mielenkiintoista analysoida vielä yksityiskohtaisemmin ja laajempiin aineistoihin tukeutuen lyhyempien kausien, kuten 1800-luvun lopun, alkoholivalistusta. Alkoholivalistustekstejä voisi myös vertailla samoilla menetelmillä toisenlaisiin tekstilajeihin. Esimerkiksi muut terveysvalistukseksi luokiteltavat genret, kuten vaikkapa ravitsemus- tai seksuaalivalistus, voisivat olla mielenkiintoisia vertailukoh- tia. Laajemmilla ja monipuolisemmilla aineistoilla puolestaan voisi pyrkiä kehittämään Perelmanin argumentaatioteorian pohjalta lingvististä argumentaatioanalyysimallia. Tässä olisi ainakin yhdelle tutkijalle työsarkaa varsin pitkäksi aikaa. ■

LÄHTEET

APO, SATU 2001: *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimi-

▷

- tuksia 759. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PERELMAN, CHAÏM – OLBRECHTS-TYTECA, LUCIE 1971: *The new rhetoric: A treatise on argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- TUPALA, VÄINÖ 1927: *Raittiusoppi kansakouluja sekä kansakoulun jatko-opetusta varten*. Helsinki: Otava.

MIINNA SÄÄSKILAHTI *Vapise, kuningas Alkoholi. Alkoholilivistuksen tekstilaji ja sen muuttuminen vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana*. Acta universitatis Ouluensis B Humaniora. Oulu: Oulun yliopisto 2006. Väitöskirja on luettavissa myös verkkojulkaisuna osoitteessa <http://herkules.oulu.fi/isbn9514280059/>.

Suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos, PL 1000, 90014 Oulun yliopisto
Sähköposti: minna.saaskilahti@oulu.fi